સુધારેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ

તૈયાર કરેલી.

બીજી ચોપડીના અર્થ.

કવિતાની સમજુતી; પાઠના સવાલ; સાર;
ભુગોળ; અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષર; ડ્રીલ.

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શંકર પ્રી. પ્રેસ ચઉટાના પુલપર—સુરત.

મે સને ૧૯૨૨] કિંમત ૪ આના. [સં. ૧૯૭૮

[illegible]

બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧ લો.

મેજ=ટેબલ

સુથાર=લાકડાનું કામ કરનાર

કડીઓ=છોઇંટનું કામ કરનાર

મઘમઘવું=ખુશબોથી બહેક બહેક થઇ રહેવું

પવન=વાનું વાવું

વાસ=સુગંધ; પીમળ

તળાવ=જેની ચારે બાજુ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે

પહાડ=મોટા ડુંગર

પાધર= ખુલ્લી જગા

ધર્મશાળા=મુસાફરોને વગર ભાડાની ઉતરવાની જગા

વટેમાર્ગુ=મુસાફર

જેટલી=એટલી

સુરજ=રવિ

અજવાળું=સુરજ દીવા વગેરેનો પ્રકાશ

ઘોર=બીક લાગે એવું

ઝગઝગે=પ્રકાશે

ઉજાસ=ઝાંખું અજવાળું

સરજ્યાં=બનાવ્યાં

કળાતું=સમજાતું

પાડ=ઉપકાર; આભાર

યાદ=ફીકર; સરત

ઉપકાર=પાડ; આભાર

ભક્તિ=ભજન

સાર—હંમેશ ઇશ્વરની ભક્તિ કરવી.

પાઠ ૨ જો.

કવિતાના અર્થ.

વર્ણન=હકીકત

ગવૈયા=ગાયન કરનાર

મધુર=મીઠું

પંખેરૂ=પક્ષી

ભ્રમર=ભમરો

મુલ્લાં=મુસલમાનો નીમાજી; વ્હોરાઓના ધર્મગુરૂ

તુલ=અનાજ

અંધકાર=અંધારૂં

મુજ=મારા

પંખી=પાંખવાળા જાનવર; પક્ષી

વન=જંગલ

વહાણું વાયું=સવાર થઇ

વીતી ગઇ=પુરી થઇ

પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં

ઝગઝગાટ=પ્રકાશ; તેજ

ભાતભાતના=તરેહવાર

દીસે=જણાય; દેખાય

પાન=પાંદડાં; પાંતરાં

કુકડા=મરઘા

મેના=એક જાતનું સુંદર પક્ષી

ફુટડાં=રૂપાળાં; શોભિતા

તેજ=પ્રકાશ

ફીકું=ઝાંખું

ઊડી ગયું=જતું રહ્યું

કાળું=ઝાંખું; ફીકું

મોઢું કાળું થયું=દેખાતા બંધ થયા એટલે સંતાઇ ગયા.

ખુણાખાંચા=ગલીકુંચી; છુપી જગા

ખોળે=રાખે
ભક્તજનો=ભગતો
ધ્યાનધરે=આંખ મીચી પરમેશ્વરને જુએ
ગાન=ગાયન
દાતા=સખી, ઉદાર
દીયે=આપે
રૂડું=સારું; ઘણું
બાંગ=બૂમ પાડીને નિમાજ પઢવી તે; નિમાજ પઢવાને માટે બૂમ પાડવી તે;
તણો=નો
ઉદય થયો=ઊગ્યો
કમળ=કમળનું ફૂલ
પત્ર=પાંખડી
ખોલે=ઉઘડે; ખીલે
ઉમંગી=હોંસિલા
ધાય=દોડે; ઊડે
ઢોર=ચોપગાં જનાવર
ચારો=ખાવાનું
વેલી=વેલા
ધીમે ખોલે=ધીરે ધીરે ફૂટે
નહિ ભૂલ=વગર ચૂકે
તાજાં=તરતનાં ખીલેલાં
ટોળે=ટોળાબંધ
વીરા=ભાઈ
મગન=ખુશી
કેરૂં=નું
ધ્યાનધરે=ચિત્ત; મન

પાઠ ૩ જો.

વરસ=બાર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હિંદુ વરસનો પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદનો દિવસ
દાદાજી=બાપના બાપ અથવા માના બાપ
શિઆળો=ટાઢની મોસમ
ઉડાડે છે=ચગાવે છે
ઉતરાણ=સક્રાંત; સુરજનું ઉત્તર તરફ જવું તે
રત=ઋતુ; મોસમ
જાડા=ઘટ કુમાસના
ગરમ=હુંફાળા
હોળી=ફાગણ સુદ પુનેમ
સુદ=અજવાળીઉં; મહીનાનું પહેલું પખવાડીઉં
વદ=અંધારીઉં; મહીનાનું બીજું પખવાડીઉં
પખવાડીઉં=પંદર દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો છેલ્લો દિવસ જે દિવસે ચંદ્ર બીલકુલ ઉગતો નથી તે દિવસ
તિથિ=દહાડા; દિવસ
વસ્ત્ર=લુગડાં
ઝીણાં=પાતળા કુમાસના
પંખા=વીંજણા
ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
બળેવ=રક્ષા બાંધવાનો દિવસ: શ્રાવણ સુદ ૧૫; જનોઇ પહેરવાનો દિવસ
દશેરા=રક્ષા છોડવાનો દિવસ; આસો સુદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના છેલ્લા મહીનાનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ
પર્વ=તહેવાર

સવાલ.—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કઇ કઇ? દરેક ઋતુ કેટલા મહીનાની અને તે મહીના કયા કયા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના દિવસ કેટલા? પખવાડીઆં કેટલાં અને તે કયા કયા? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કઇ કઇ આવે અને કેટલી વાર આવે? શિઆળો, ઉનાળો અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઇ તિથિએ આવે છે?

પાઠ ૪ થો.

મેળો=ઘણાં માણસો અને ગાડી ઘોડા વગેરે ઠઠ

ગોકળ આઠમ=શ્રાવણ વદ આઠેમ; જન્માષ્ટમી

કકડતાં=અણીવાળાં

ભાઇબંધ=દોસ્તદાર

ઠઠ=ગીરદી; ભીડ

વછુટા=જુદા

દુકાન=માલ વેચવાનું ઠેકાણું.

કંસારા=તાંબા પિત્તળના વાસણ બનાવનારા અથવા વેચનારા

તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ

પિતળ=તાંબું અને જસતની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ

સુખડીઆ=મિઠાઇ બનાવનાર

હાટ=દુકાન

કોપરાપાક=કોપરાનો બનાવેલો પાક

મિઠાઇ=બરફી, પેંડા વગેરે

ખડકેલી=ગોઠવેલી

ખરાદી=સંઘાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનારા

સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ

પલંગ=છત્રીવાળો કોચ

પારણું=હીંડોળા જેવું ઘોડીઉં

કોચ=બે બાજુએ તકીઆવાળો પલંગ

કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર

સુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું

ઊનનું=ઘેટાના વાળનું

રેશમી=રેશમનું બનાવેલું

શણ=એક જાતનો છોડ એની છાલનાં દોરડાં તથા કપડાં બને છે.

સરૈયો=અત્તર, ગુલાબ-જળ, ફુલેલ વગેરે વેચનાર
બહેકબહેક=મઘમઘ
લીલો મેવો=તાજાં પાકાં ફળ
દ્રાક્ષ=દરાખ
ચોગાન=ખુલ્લું મેદાન
મદારી=ખેલ કરનાર
ખેલ=રમત
સિપાઇ=ચોકીદાર
સવારો=ઘોડે બેસી ફર-નાર સિપાઇ
ફુદડી=ચક્કર

સવાલ—ગોકળઆઠમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ ૫ મો.

નઠારી=ખરાબ
સોબત=સંગત
પટેલ=ગામનો ઉપરી
વાડી=ફૂલ ફળનાં ઝાડ છોડવાળી જગા
મઝા=ગમત
શેખી=પતરાજી
પારકાં=પરાયાં; બીજાં
માને=કબુલ કરે
આખરે=અંતે; છેલ્લે
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો
આઘે=દૂર
ખાસાં=સારાં; મજાનાં
નિશાન=એંધાણ
તાકીને=ધારીને
લૂમ=ઝુમખો
તૂટી પડે=નીચે પડે
ઘાટ=ઇલાજ; ઉપાય
રાસ=દોરડું
ઢગલેઢગલા=ઘણુંજ
દોસ્ત=ભાઇબંધ
ફક્કડ=સારા
પછવાડે=પાછળથી
રખેવાળ=સાચવનાર
સજ્જડ=જોરથી
ઝપાટો=સપાટો
થડ=ઝાડનો વચલો ગોળ ભાગ
અથડાયું=અફળાયું
ચકરી=તમ્મર
ખુંદાઇ=કચડાઇ
લોહીલોહાણ=લોહીથી ખરડાએલું
વાડીવાળો=વાડીનો માલીક
લપડાકો=તમાચા
જીવલઇને નાઠો=ખૂબ દોડ્યો
ફરીને=પાછળ
ધોલો=થપ્પડો
ફળ=ફાયદો; લાભ

કવિતાના અર્થ

અસર=લાગણી
સંગ=સોબત; સંગત
રંગ=અસર; પાસ
પ્રેમ=પ્યાર
ઠામ=ઠેકાણું
ઠરશે=ઉભો રહેશે
બુરો=નઠારો; ખરાબ
મે'તા=મહેતાજી
ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
વિદ્યા=ઇલમ; ભણતર; હુન્નર,

સાર—નઠારી સોબતથી તેની નઠારી અસર આપણાપર થાય છે માટે નઠારા માણસની સોબત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬ ઠ્ઠો.

રખડેલ=રખડતો
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે ટકે સુખી હતાં
વયે=ઉંમરે
પાર રહ્યો જ નહિ=ઘણો જ થયો
વધાઈ=વધામણી; ખુશ ખબર
ઓવારણાં=દુખડાં
ફોઈ પગલું=ફોઈના તરફથી જે પગલું બાંધવામાં આવે છે તે
ભેટ=ઇનામ
લાડીલો=લાડમાં ઉછરેલો; લાડકવાયો
કુટેવ=નઠારી આદત; ખરાબ ટેવ
પોળ=મોટી ખડકી
અટકચાળાં=અડપલાં; કોઈને ખોટું લાગે એવું કર્યા કરવું તે
લડાઈ=વઢવાડ
ઇલાજ=ઉપાય
વંઠી જશે=બગડી જશે
સીધું ચાલવું=તોફાન મસ્તી ન કરવી
બહાને=નામે
ચૌટું=જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય તેવો બજાર.
રઝળતો=રખડતો
ટોળું=જથો
મસ્તી=તોફાન
લાતાલાતી=લાતબાજી
લાત=પાછલો પગ મારવો તે.
ઉતરી ગયો=સાંધામાંથી ખસી ગયો
ભેંકડો તાણતો હતો=મોટે સાદે રાગ કાઢી રડતો હતો
હાડવૈદ=ઉતરેલું હાડકું બરાબર બેસાડનાર વૈદ
લેપ=ખરડ
ઓસડ વેસડ=દવા ને તેના ઉપાય
વલે=દશા; ભુંડા હાલ
ખો=આદત; ટેવ
શિખામણ=ફાયદાની વાત; બોધ
સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી દીધી

સાર—નિશાળનું નામ દઈ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નઠારાની સોબત કરવી નહિ.

પાઠ ૭ મો.

જક્કી=પોતાની મરજી પ્રમાણે ચાલનાર; જીદ્દી
વાછરડાં=ગાયનાં બચ્ચાં
લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં
પાડાં=ભેંસનાં બચ્ચાં

ગાડરાં=ઘેટાનાં બચ્ચાં
ચારો=ઘાસ
નીરતો=નાખતો
ખાંધે=ખભે
ખેતર=અનાજ પાકે તે જગો
ઝોક=બકરાં ઘેટાં રાખવાનો વાડો
છાંયે=શીળે; છાંયડે
વાંસળી=વાંસની બનાવેલી વગાડવાની નળી
પીવો=પીસવો; સિસોટી
હૂંફ=ગરમી
જતન=રક્ષણ; સંભાળ
રબારી=ઢોર ચરાવનાર
ઊચી ગઇ=ઊડી ગઇ; દૂધ દેતી બંધ થઇ
જાળવતો=સાચવતો
વિઆય=જણે
ધણી=માલિક
સાચવણ=સંભાળ
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક
શિકારી=શિકાર કરનાર
અજાણ્યું=ઓળખાણ વગરનું
મોજ=મઝા; આનંદ
અભાગીઉં=કમનસીબ

પાઠ ૮ મો.

ગોંધતો=પુરી રાખતો
ચેન=સુખ; મઝા
બંધીખાનું=કેદખાનું
ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું
ખેલવું=રમવું
ઠરેલ=ડાહી
નાદાન=સમજણ વગરનું
સંભાળ=બરદાસ
સપડાઇ પડશે=હેરાન થશે; પકડાશે
જક=જીદ્દ, હઠ
લાગ=દાવ; તક
સટકી ગયું=છાનું માનું નાસી ગયું
ઠેકવા=કુદકા મારવા
પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગા
વગડો=જંગલ
કોતર=ગુફા; બખોલ
તરાપ=કુદકો; ફાળ
બોડ=ગુફા; બખોલ
કમોતે=વગર મોતે

સાર—માબાપ મહેતાજી વગેરે કોઇ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું. હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯ મો.

રિસાળ=રિસાઇ જાય તેવો
સહેજ સહેજમાં=જરા જરા વારમાં
રીસ=ગુસ્સો, મિજાજ
છેડો=પાર
ભાગ્યે=કદાચ
આડોશી પાડોશી=આસપાસના ઘરના રહેનાર
ભાઇભાંડુ=સગાંવહાલાં
જમણ=જમવાનું
ચીસ=બીકથી બૂમ પાડવી તે
ટેવ=આદત

નકામો=અમથો	વેદના=દુઃખ	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ઢોંગ=ફેલ	મુદ્દલ=બીલકુલ; જરાપણ	નડે છે=હેરાન કરે છે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઇ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦ મો.	ધીરજ=સબુરી	ગઢ=કિલ્લો
કવિતાના અર્થ.	નીરધાર=નક્કી	સાથી=સોબતી
જાળ=કરોળીઆનું પડ; જાળું; ફાંદો	ખંત=ચેતક; કાળજી	ભિલ્લુ=સાથી
	યત્ન=મહેનત	વડો=મોટો
ફરી ફરીને=વારંવાર	ચગદાઇ=ખુંદાઇ; દબાઇ	સરદાર=ઉપરી
વિષે=બાબત	તળે=નીચે	ઘૂમી રહ્યા=આમથી તેમ ફરી રહ્યા
વણ=વગર	મોત=મરણ	
તૂટેલે=તૂટી ગએલે	તજી=છોડી	દાવ=લાગ
તાંતણે=તારે	અનંત=ઘણોજ	પેંતરા=ડગલાં; પગલાં
મહેનત શરૂ કરી=મહેનત કરવા માંડી	લાભ=ફાયદો	નજર ફેંકી=જોઇ
માટ=માટે	પામે=મેળવે	પૂર જોસથી=ઘણા જોરથી
ફાવ્યો=પાર પડ્યો	પાઠ ૧૧ મો.	
ઘાટ=ઉપાય; રીત	ચકભિલ્લુ=એક જાતની રમત	ભુલચાપ=ભુલાવો.
બીડ્યો=હોંસથી મંડ્યો રહ્યો.		શાબાશ=ધન્ય
	કચ્છ=કાછડો	દાવ=રમતનો વારો

સાર—શરીરની સાથે મન કેળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨ મો.	ડગલું=પગલું	વચન=બોલ
દૃઢ મનવાળો=પાકા વિચારવાળો.	રંગ જામ્યો=મજા આવી	ખાતરી=ભરોસો
	પછી તો ધૂળ=પછી કંઇ મજા પડવાની નથી	સુનું=વસ્તી વગરનું
ગેડીદડા=દંડો અને તેને ફેંકવાની લાકડી		મોં ફેરવી=મોં ચઢાવી
		પીડા=પંચાત; દુઃખ

મન ડગવા દીધું નહિ=મરજી મુજબ કર્યું નહિ

પાઠ ૧૩ મો.

મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
કુટુંબ=વંશ; ઓલાદ
છંછેડે=હરકત કરે
પીઠ=વાંસો
ઘાટ=શરીરનો આકાર
સોહામણી=શોભિતી
અપકારી=રોષવાળા
કોરીને=કાણાં પાડીને
દુભવો=મન દુઃખી કરો
નુકસાન=બગાડ
સ્વાદે=લહેજતથી
નવાઈ=અચરજ

સાર—કોઇનું ભલું કરીએ તો આપણું ભલું થાય, અને કોઇનું બુરૂં કરીએ તો આપણું બુરૂં થાય

પાઠ ૧૪ મો.

મોસાળ=માના બાપનું ઘર
આંખ ટાઢી થઇ=સંતોષ થયો
અંગેઠી=શેક પાડવાની ભઠ્ઠી
ઉલટભેર=હોંસથી
વાંક=ગુનો; તકસીર
સાબુત=આખું
ઉતાવળ=ઝડપ
ઠેસ=ઠોકર

સાર—૧) કોઇ પણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. ૨) જેવું આપણું સમજવું તેવું સામાનું સમજવું.

પાઠ ૧૫ મો.

ઢીંગલી=નાની પુતળી
તકતો=આરસો
ઝૂટ=એકદમ ઝડપ મારી લઇ લેવું તે.
સરી પડયો=લપસી ગયો
બરડ=ઝટ ભાંગી જાય એવો.
પછાડીએ=અફાળીએ
ખેંચતાણ=ખેંચાખેંચી
કાયર=હેરાન
પજવે=દુઃખ દે
ફુટી બદામ=ખોટી બદામ; ઘણીજ નજીવી કિંમત
સહીઅરો=બેનપણીઓ
કટ્ટા=એકબીજાની સાથે બોલવું કે રમવું નહિ તે

કવિતાના અર્થ.

આપણું=આપણે
સુખચેન=મઝા
શોક=દીલગીર
લાજ=આબરૂ
ઘટે=ઓછી થાય
નિંદે=ખોટું ખોટું બોલે
બળવંતા=જોરાવર
સદા=હમેશાં
લેશ=જરાપણ
કલેશ=કંકાસ
કોય=કોઇ

પાઠ ૧૬ મો.

રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં એ નામના રાજા થઇ ગયા તે. (લોકો તેમને પરમેશ્વરનો અવતાર માને છે.)

ઇચ્છા=મરજી
ગભરાટ=ગભરામણ
છેવટે=આખરે
ફેરવવા=બદલવા
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ગણકાર્યું=માન્યું
ડસકાં=રડતાં રડતાં આચકા ખાવા તે
રોણું=રડવાનું તોફાન

ખીજવાય=ગુસ્સે થયા
ગોદ=ખોળો
ઝોડઝપટ=નજર
ધંતરમંતરવાળો=પીછી ફેરવી કે મંત્ર ભણી સારૂં કરનાર.
જંત્ર=માદળીઆમાં ઘાલવાનો મંત્રનો કાગળ

માદળીઉં=તાવીજ
ધીરા=ધીરજવાળા
છાના=મુંગા
પ્રધાન=વજીર
દર્પણ=આરસી
દશરથ=રામચંદ્રજીના બાપ.
મહારાજા=મોટારાજા
શ્રી=સારા; શોભાયમાન

સાર—અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.

વગર વિચાર્યું=વિચાર વગરનું
જોડું=ધણીધણિઆણી
કચરો પુંજો=કચરો વગેરે
પરવારી=નવરી થઇ
કથા=ઇશ્વર સંબંધી વાત
મળતું=પેદાશ થતી
ગુજરાન=ગુજારો
છોકરાંછૈયાં=છોકરા છોકરી
પેટે=પોતાને

ઓછું આવતું=દીલગીર થતી
પાપ=ખોટાં કામ
આધાર=આશરો; ભરોસો
સારૂં=ભલું; કલ્યાણ
આંગણું=બારણા આગળની જગો
તરફડતું=તરફડીઆં મારતું.
દયા=રહેમ.
ઉછેરીને=મોટું કરીને
જન્મ થયો=અવતર્યો.
લોહિઆળું=લોહીવાળું.

ગુસ્સો=રીસ.
બેડું=ગાગર ને ઘડો
કકડા=ટુકડા
ભણી=તરફ; બાજુ
ભાંગીતૂટી=સમજાય નહિ તેવી
બોલી=બોલ
મૂર્ખ=બેવકુફ
પાપી=ચંડાળ; દુષ્ટ
અભાગણી=કમનસીબ
પુત્ર=છોકરો
જીવ=પ્રાણ
વળે=કામ આવે
જાન=જીવ.

પાઠ ૧૮.

સંદેશો=ખબર
ખોડંગતો=લંગડાતો
દુખી=હેરાન
મદદ=આશરો
હુંફાળું=ગરમ
પરાળ=ભાતનું ઘાસ
છાપું=ચાલતા વખતની ખબરનો છાપેલો કાગળ
છાપખાનાવાળા=છાપખાનાનો માલીક
ગોઠવણ=બંદોબસ્ત
ગાર્ડ=સંભાળ રાખનાર
સરનામું=ઠેકાણું
સ્ટેશન=આગગાડી ઉભી રાખવાનું મુકરર ઠેકાણું
ખડખડાટ=અવાજ
સિસોટી=પાવો
ડગતો=બીતો
પંપાળી=હાથ ફેરવી.
ડર=બીક
નજીક=પાસે; સોડે
ઠરાવ=કરાર; થયેલી વાત
ઝપાટાબંધ=દોડતો
ખબરદાર=હોશિયાર
આઠ કલાકમાં ૧૫ મિનિટ બાકી=૭॥ વાગે.

સાર—૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. ૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.

રીતસર=નિયમસર
વારો=દાવ; વખત
તોફાની=મસ્તીખોર
ખસેડી=આઘો કરી
માથું મારી=[illegible]
કાંડું=હાથને [illegible] વચલો ભાગ.
ઢીમણું=ઢીમું
છાતીવાળો=હિંમતવાન
ધરાયો=તરપત થયો
હડસેલી=ધક્કો મારી
વેગળા=આઘા; દૂર
[illegible]=બળગાડી
પેટભરી=જોઈએ તેટલા.

સાર—૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. ૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.

ખલીફા=વારસ થનાર
પાદશાહ=મુસલમાન રાજા
દરબાર=રાજકચેરી
દેખાવડો=રૂપાળો
સુબો=સુબેદાર; સરદાર
નીમણુક=ગોઠવણ
હુકમ=આજ્ઞા
ખાસ=જુદો; ખાનગી
શાહજાદો=પાદશાહનો દીકરો
શાહજાદી=પાદશાહની દીકરી.
ચીતરામણ=ચિત્ર

તહેનાતમાં=ખીજમતમાં ; હજુરમાં
છોકરવાદી=નાદાની
કારણુ=સબબ; મતલબ
નામદાર=પ્રખ્યાત; નામીચો
ફરમાવશો=હુકમ કરશો
સમજુતી=સમજણુ
મોંએ ચઢેલો=વધારે ઓળખવાને લીધે મરજીમાં આવે તેમ બોલનાર.
અરજ=વિનંતી
ફરજંદો=બચ્ચાં; છોકરાં
લાડ=વહાલ
અલ્લા=ખુદા; પરમેશ્વર.
ગુનો=વાંક; તકસીર
માફ=ક્ષમા
દીલ=મન
દીલગીરી=નાખુશી
ઓહ્દો=હકુમત
નીમ્યો=નીમણુક કરી
કઠણુહૈયાનો=દયા વગરનો.
રદ કરવું=ફેરવી નાખવું
આરબ=અરબસ્તાનનો રહેવાસી.

સાર—માણુસની રીતભાત ઉપરથી તેના ગુણુની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.

આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
લંગડો=લુલો.
ઢેકાઢળીઆ=ખાડા ટેકરા
માળા=પક્ષીનાં ઘર.
આસપાસ=આજુબાજુ.
કોહલા=ફાડી ખાનારાં જાનવર.
વાઘ=ફાડી ખાનારૂં ચટાપટાવાળું જાનવર
વરૂ=કુતરા જેવું ફાડી ખાનારૂં જનાવર
ખોંખારો=અવાજ
આડે=અવળે
દુવા=આશિષ; આશીર્વાદ
ઘોરી=મોટો; સરિયામ

સાર—એક બીજાને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.

પડછાયો=ઓળો
ભાગોળ=દરવાજો; દરવાજા પાસેનો બજાર
ભાગ=હિસ્સો
પાર=કિનારો
નદી=મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી ઢળતી જગામાં થઇ બીજી નદી કે સમુદ્રને મળે છે તે
કુદકો=છલંગ;
પુલ=નદીપરથી જવાને બાંધેલો રસ્તો
થાક=વિસામો; આરામ
અદેખો=બીજાનું સારૂં જોઇ બળે એવો.

લોભી=લાલચુ
તરાપ=કુદકો; છલંગ
ખોળ=શોધ; તપાસ
પડાવી=ઝુંટવી; છીનવી
દાનત બગાડી=પડાવી લેવાની ઇચ્છા કરી.
ગુમાવ્યું=ખોયું
તાકે=ધારે; વિચારે

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.

ખરીદ કર્યું=વેચાતું લીધું
સંદેહ=વહેમ; શક
હડકવા=કુતરા કોહલાં વગેરેને એક જાતનો રોગ થાય છે તે
દરકાર=પરવા
ઠાવકું=ડાહ્યું
બચકું=ડાચું
ખામી=કસુર
છુટું મૂકી દીધું=છોડી દીધું
અભડાયો=અડકાયો
ભરોસો=વિશ્વાસ

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખ્યા છતાં બીજા પર ભરોસો રાખી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪

લખોટા=મંજો
છાનોમાનો=ચુપચુપ
બગાડ્યું=ખરાબ કર્યું
વિના=વગર
સજા=શિક્ષા
ભૂલીશ=વીસરીશ
ચોરી=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લઇ લેવી તે
ચોર=છાની રીતે બીજાની વસ્તુ લેનાર

સાર—ચોરી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.

કવિતાના અર્થ.

કુહાડી=લાકડાં ફાડવાનું હથિયાર
બાયડો=મરદ
શાણો=ડાહ્યો
બહાદુર=જોરાવર
ઘાવ=ઘા
ભાળે=જુએ
નીર=પાણી; જળ
તાંહી=ત્યાં
નિહાળ્યું=જોયું
માંહી=અંદર; માં
ડર્યો=બીધો
ઝૂલતાં ને સમાતાં=પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યાં કરતા અને તેની અંદર સમાઇ જતા.
સુણી=સાંભળી
સાદ=અવાજ

ભલી=દયાળુ	પાઠ ૨૬ મો.	કપરા=અઘરા; સખત
દેવી માતા=દેવી	ભરપુર=ભરેલો	લાચાર=નાચાર; ઇલાજ વગરનો
વદે=બોલે	પૈસેટકે ખાલી=ગરીબ; પૈસા વગરનો	મુલ=કિંમત
માથું હલાવી=ડોકું ધુણાવી; ના કહી	હાલત=દશા	મુકામે=ઘેર
સંપત=દોલત	ખૂટી ગયું=ઓછું થયું	હૈયું ભરાઇ આવ્યું=રડવું આવ્યું
મહેર=મહેરબની; દયા	ખુબસુરત=દેખાવડો	પંપાળતાં=હાથ ફેરવતાં
જગનાથ=જગનો ધણી; પરમેશ્વર	હેત=પ્યાર	બરદાસ=ચાકરી
	દેશાવર=પરદેશ	પરવડે=બોજે; પાલવે

સાર—દરેક માણસે પોતાના પાળેલા પ્રાણીપર ઘણોજ પ્યાર રાખવો અને જરાપણ દુઃખ દેવું નહિ.

પાઠ ૨૭ મો.	લજવ્યું=શરમાવ્યું	વટાવી=ઓળંગી
ઝરો=પાણીનો વહેળો	શરીર=દીલ	વખોડતું=ધિક્કારતું
બરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લલકારથી બોલવું.	મોહી પડયું હતું=રાજી થયું હતું
આંખ=નજર	ચમકી=ચોંકી	
નારાજ=નાખુશ	પારધી=શિકારી	ફસાવી દીધું=દુઃખમાં નાખ્યું
બબડવું=હોઠ હલાવી મનમાં બોલવું	કેડો=પુંઠ	

સાર—કોઇપણ ચીજને વગર વિચારે વખોડવી કે વખાણવી નહિ.

પાઠ ૨૮ મો.	બચકાં=ડાચાં	જગોએ બેસી ઘાટ ઘડે તે જગા
શિયાળ=શિયાળવા	રંગરેજ=રંગારો	
શહેર=જેમાં કોટબંધ ને હારબંધ ઘરો હોય અને સારાં સારાં બજારો હોય તે.	જરદી=પીળો	ભઠ્ઠો=મોટો ચુલો
	પાસ=અસર	ધગધગતા=ઘણાજ ઉના
	આંગણે=બારણે	નકલ=બીજાનું જોઇને કરવું તે
	કોઢ=પેઢી; લુહાર જે	

સાર—કોઇની ખોટી નકલ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૯ મો.

વરો=જમણવાર; ન્યાત
ઘી=તાવેલું માખણ
પીયર=બૈરીના બાપનું ઘર
મણ=૪૦ શેર
ટાંકણે=ટાણે; અવસરે.
મેળાપ=મુલાકાત.
ચડભડી=લડી
રડયું ખડયું=જવલ્લે
લેખવે=ગણે
મોંઘે ભાવે=ઘણી કિંમતથી
ખપ=જરૂર; કામ
રંક=ગરીબ
ભારેખમ=ભારબોજવાળા
માન=આબરૂ; ઇજ્જત

સાર—ભારેખમ થઇ ખુણે બેસી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું સારૂં છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦ મો.

કુંવર=રાજાનો છોકરો
બાપકર્મી=બાપની કમાઇ ખાનાર
આપકર્મી=પોતાની કમાઇ ખાનાર
રાજપાટ=રાજગાદી
તીર્થ=પવિત્ર જગો
ધન=દોલત
ભાભી=ભાઇની વહુ
વતન=પોતાની જન્મભૂમિ
ઓચીંતુ=એકદમ;
તરાપ=છલંગ
ઠેકાવી=ઠેકડો મરાવી
સેના=લશ્કર
ઉપરી=સરદાર
હિંમત=હામ.
લુણ=અનાજ.
ફતેહ=જીત
પ્રાર્થના=પરમેશ્વરના કાલાવાલા
તડંગધુમ=ડંકો વગાડતા તેમાંથી નીકળતો અવાજ.
ડંકો=લડાઇનું વાજીંત્ર; નોબત
નિશાન=ધજા; વાવટો
દુશ્મન=શત્રુ
ફોજ=લશ્કર
તક=દાવ
સરદારી=ઉપરીપણું
નાસભાગ=નાસાનાસ
કુંવરી=રાજાની છોકરી
બહાદુરી=હોશિયારી.
વરમાળ=વરને કન્યા જે માળા પહેરાવે છે તે

સાર—જાતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧ મો.

દેડકો=ચોપગું પ્રાણી તથા જમીનપર રહેનાર પ્રાણી.
ઘાસચારો=ઘાસ વગેરે
તાજો થયો=ધરાયો
લહેર=સપાટો
તડુકતો તડુકતો=લડકાતી ચાલ ચાલતો.
ખાબોચીઉં=પાણી ભરાયેલો નાનો ખાડો
જીવ=પ્રાણ
ચઢાઉ=કોઇ વખાણ કરે તેમ ફૂલે એવો
ફુલાવી=મોટું કરી
બેટા=દીકરા
બોલ=શબ્દ.
મમત=જીદ; હઠ
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

સાર—ગજા ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો થાય, માટે ગજા ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨ મો.

ભિખારી=ભીખ માગનાર
તળાવડી=નાનું તળાવ
લપશી=ખસી; સરી
ધ્રૂજતો=કાંપતો; થરથરતો.
ખાદી=એક જાતનું જાડું લુગડું; દોટી
વાત=હાગત
મલમલ=એક જાતનું ઝીણું કપડું
બફારો=પસીનો
સાહુકાર=રૂપીઆ ધીરવાનો ધંધો કરનાર.
જેમ તેમ=ગમે તેમ
બેદરકાર=બેપરવા; ગરજ વગરનો.
રોગ=દરદ
કસ=કૅસ
જાતે=પોતે

સાર—કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે ગમે તેમ પહેરવાં નહિ.

પાઠ ૩૩ મો.

બ્રાહ્મણ=હિંદુની ઉંચી જાત
ગણેલા=અનુભવ મેળવેલા
સારો=લાયક
ધંધો રોજગાર=વેપાર વણજ
જડતો=સૂઝતો; માલમ પડતો.
દેશાવર=પરદેશ
ફરીને=હ કીને
સ્ત્રી=બૈરી
પગલાં=પગનાં તળીઆંનો આકાર
અંગુઠીઆ=પગને અંગુઠે પહેરવાનું ઘરેણું
જોટવા=પગને અંગુઠે તથા તેની જોડેની આંગળીએ પહેરવાનું રૂપાનું ઘરેણું.
નિશાની=એંધાણી
વહેળો=નાની નદી

શેલો=શીલા; પત્થર
ધોબી=લુગડાં ધોવાનો ધંધો કરનાર.
ધોબણુ=ધોબીની બાયડી
રાજમારગ=મોટો રસ્તો
ઢુંકડું=પાસે; નજીક
છેક નજીક=ઘણુ પાસે
ખંતીલા=કાળજીવાળા
મેળવ્યા=પેદા કીધા

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪ મો.

કવિતાના અર્થ.

મહીમા=મોટાઇ
જગપતિ=પરમેશ્વર; જગતનો ધણી
જગ=દુનિયા
રચી=બનાવી
રચના=બનાવટ; ગોઠવણ
નવરંગી=તરેહ તરેહના રંગના
તરુપાન=ઝાડનાં પાંદડાં
પા'ડ=પહાડ
કરાડ=કરાડા; ગુફા
સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર
સરિતા=નદી.
ઘાટ=પહાડ ઉપર ચઢવા ઉતરવાનો રસ્તો; ઓવારા
રળિઆમણી=શોભિતી
વાટ=રસ્તો
શીતળ=ઠંડો
સાર=સારી
સૂર્ય=સુરજ
વરસાદ=મેહ
ઝુલતાં=લટકતાં
મધુર=કાનને સારું લાગે એવું; મીઠું
નાદ=અવાજ; સાદ
કળા=તેજ; અજવાળું
રંગ=શોભા
મેદાન=ખુલ્લી લાંબી પહોળી જગા
તરતાં=પાણી ઉપર રહેતાં
મહીં=માં
આંખડી=આંખ
ચાવણું=ખાવાનું
સાથ=સાથે
કળા=હીકમત; યુક્તિ
કળી શકાય નહિ=સમજી શકાય નહિ.
સરજી=પેદા કરી
સરજનહાર=પેદા કરનાર; પરમેશ્વર

પાઠ ૩૫ મો.

કવિતાના અર્થ.

વિશાળ=મોટાં ડાળાં પાખડાં ખુબ ફેલાએલાં હોય એવો.
છજેલ=છવાઇ રહેલી
તંબુ=કપડાંનું ઘર
તાડ=સૌથી ઉંચું ઝાડ.
કેળ=કેળાંનું ઝાડ
પલ્લવ=પાંદડાં
વનસ્પાત=ઝાડ, છોડ વેલા વગેરે
ઘર્મ=પહેરી
સ્હોય=શોભે
કોયલ=કાળા રંગનું મધુર રાગનું પક્ષી.
કલ્લોલ=મજા; ખુશી
તીતર=તીણા રાગનું પક્ષી
વિશેષ=વધારે
બેશ=સરસ; સારી રીતે.

કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો રંગ
પોળીને=પાણી જેવા કરીને; હલાવીને
ફુવારા=પાણી ઉંચું ઉરાડવા માટે બનાવેલો ઘાટ
નવરંગ=તરેહ તરેહના રંગ
અપાર=ઘણુંજ
મોર=આંબાના ફૂલ
કોર=બાજુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું અજવાળું

પાઠ ૩૬ મો.

ટેકરો=નાનો ડુંગર
ઓળો=પડછાયો.
પીઠ=વાંસો
પશ્ચિમ=આથમણી; સુરજ જે દિશામાં આથમે છે તે.
ઉતર દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહેતા જેથી તરફ ડાબો હાથ આવે તે.
દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા તરફ મોં કરી ઉભા રહીએ તો જમણા હાથ તરફ જે દિશા આવે તે.
ધ્રુવ=ઉતર દિશામાં આકાશમાં જે તારો એકની એકજ જગાએ ઝીણો ઊગતો દેખાય છે તે. એ તારાને ધ્રુવનો તારો કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? પડછાયો સુરજથી કઇ દિશામાં હોય? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય? ઉત્તર દિશા શી રીતે જાણવી? દહાડે દિશાઓ શા શા ઉપરથી જાણી શકાય? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી જાણી શકાય? સામાસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭ મો.

બેસતું વરસ=કારતક સુદ ૧
દાંડી=પંખાની હાથમાં પકડવાની લાકડી
માપ=પ્રમાણ
મથાળે=ટોચે
ફુટ=બાર ઈંચ; અડધો ગજ
લંબાણ=લાંબાપણું
પહોળાઇ=પહોળાપણું
ઈંચ=તસુ; સવાયા જેટલી જગા.
મધ્યમાં=વચમાં
પગથીઉં=નાની ઓસરી
ચોર=ચુવેરીઆ
ફરા=ભીંત

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય છે? ઉપરની સામેની કઇ દિશા? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી? નિશાળનો નકશો શી રીતે કાઢવો?

પાઠ ૩૮ મો.

ધોરી=સરિયામ
આગગાડી=વરાળથી ચાલતી ગાડી
નિશાન=ઓળખાણ.
સમજ=સમજણ; ભાન
ખેતર=અનાજ; ઘાસ પાકે છે તે જગા
ગોચર=ગાયોને ચરવાની જમીન

સવાલ—રસ્તો બતાવવાને એવડી લીટી શા માટે દોરવી? નદી કેણી તરફ વહે?

પાઠ ૩૯ મો.

વગડામાં=ઉજ્જડ જગામાં
પોપડો=ઢોરને ચરવાની જગા; ચરો; બીડ
આંબાવાડી=આંબાનાં ઝાડ ઘણાં હોય એવી વાડી.
નિચાણમાં=ઢળતી જગામાં
ઢાળ=ઢોળાવ
દહેરું=દેવળ
કંઠે=કિનારે
બાહુ=કાંઠાપરની ખેડવા લાયક જગા
વહેણ=રેલો
ચાલાક=ચંચળ
પાર=કંઠો; કિનારો
પાળ=કોરણ
ડાંગર=ભાત
મસ=ઘણું
ઇશાન=ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચેનો ખુણો
નજરે પડયા=દેખાયા
સુગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું? ટાઢો પવન લાગવાનું કારણ શું? તળાવ કોને કહેવું? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા? જમણો અને ડાબો કંઠો શી રીતે જાણી શકાય? નદી શા શા કામમાં આવે? ખુણા કેટલા છે અને તે કયા કયા? કઇ કઇ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ?

પાઠ ૪૦ મો.

વાળું=રાતનું જમવાનું
ગમ્યું=ગોઠવ્યું
ચોરો=સરકારી ઉતારાનું મકાન
મુખી=ગામનો ઉપરી; ગામનો બંદોબસ્ત રાખનાર પટેલ
ગંધ=ખરાબ વાસ
બંદોબસ્ત=ગોઠવણ
હવાલદાર=પટેલના તાબાનોના પગારનો સિપાઇ
મામલતદાર=તાલુકાનો ઉપરી અમલદાર; પટેલ તલાટીનો ઉપરી
ભરણું=પટેલ તલાટીએ ખેડુત પાસેથી સરકારી

માગતા રૂપીઆ લઇ એકઠા કર્યા હોય તે
તલાટી=ગામની વસુલાત ઉઘરાવનાર
રાવણીઓ=વરતણીઓ
તાલુકો=ઘણાં ગામ મળીને થએલો તે
તાલુકે=મુખ્ય કચેરીએ
હુંડી=રૂપીઆ મળવાનો કાગળ; મનીઑર્ડર
માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ માસ્તર
ટપાલી=કાગળ વહેંચનાર
ગેરહાજર=હાજર નહિ તે
માંદો=બિમાર
દાકતર=અંગ્રેજી દવા જાણનાર વૈદ

સવાલ—ચોરા એટલે શું ? મુખી, તલાટી, ટપાલી, પોસ્ટ માસ્તર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧ મો.

સોનેરી=સોનાના રંગ જેવો; પીળો
અંગારા=સળગતા કોયલા
ચળકતો=ઝળકતો
દાતણપાણી=દાંત સાફ કરવા તથા મોઢું ધોવું તે.
ધંધો=રોજગાર; વેપાર
ખેડુત=ખેતીનું કામ કરનાર
હળ=જમીન ખેડવાનું ઓજાર
ઝાડીને=ઝપટીને
ખોરાક=ખાવાની ચીજો
તાજી=તરતની
લહેર=સપાટા
જન=માણસ
નમતો=આથમતો
ઘોંઘાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળાંની કોરો કેવી જણાય છે ? અજવાળું શેમાંથી આવે છે ? સવાર થઇ શાથી જણાય ? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું શું કરે છે ? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઇએ ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય ? સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે ? (જ. ઝળઝળીઉં) સાંજના દેખાવની વાત કહો.

પાઠ ૪૨ મો.

વાતો=ફુંકાતો
જોરથી=ઝડપથી
ઠરી જાય છે=ઠંડી પડી જાય છે.
ટિકિટ=આગગાડીમાં બેસવાની ચિઠ્ઠી
ગુંગળાઇ=મુંઝાઇ
ઝપાટો=સપાટો
તોફાન=પવનનું બહુ જોરથી વાવું તે.
ઉથલી=ગબડી; ફેરવાઇ

મૂળમાંથી=જડમાંથી	ઘસડી=ખેંચી	અકળામણ=ગભરામણ
ભરવાડ=ઘેટાં બકરાં ચરાવનાર	ધાન્ય=અનાજ	વાદળાં=વરાળના જથા
	વહાણો=મોટી હોડીઓ	

સવાલ—હવા કયાં કયાં હોય છે ? બધેજ હવા છે એ સાબિત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને કોને છે ? હવા ન હોય તો શું થાય ? પવન એટલે શું ? હવા ને પવનમાં શો ફેર છે ? પવનનું તોફાન કયારે થાય ? પવનથી થતા ફાયદા ગેરફાયદા ગણાવો.

સાર—આપણે હવા વગર જીવી શકીએ નહિ, માટે દયાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩ મો.

કકડા=ટુકડા	નિર્દય=દયા વગરનો	તળીઉં=નીચેનો ભાગ
દુઃખ=વીટંમણા	કઠણ=સખત	જંતુ=ઝીણાં જીવડાં
ચુરો=ભુકો	ગાંગડો=ગઠ્ઠો	વેહ=છિદ્ર; કાણું
કણ=રજકણ	ઝાંખો=ચળકાટ વગરનો	થર=પડ
છુટા=જુદા	કોલ=કેલ	ચાંચવો=જમીન ખોદવાનું ઓજાર; તીકમ
અક્ષરો=હરફો; દસ્કતો	કહેણી=કહેતી; હેવત	હકીકત=વાત
પીગળતો=રસ થતો	જન્મ=પેદાસ	
	દરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	

સવાલ—ચાકનો કેમ સહેલાઇથી ભુકો થઇ શકે છે ? ચાક પોચો છે તેથી શા શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ચાકને ભઠ્ઠીમાં નાખે તો શું બને છે ? ચુનો શું કામમાં આવે ? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે કેવા પદાર્થ કહેવાય ? જ. દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય જ. અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે ? જ. છિદ્રાળુ. બીજા કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ?

છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેવતામાં પીગળી જાય છે કે નહિ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થનાં નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું? ચાકને ભોંયપર પછાડીએ તો શું થાય? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે? જ. બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોનાં નામ દો, ચાક શી રીતે બને છે? જે પદાર્થો જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા પદાર્થ કહેવાય? જ. ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪ મો.	કાતર=કાપવાનું ઓજાર	ઝેરી=ઝેરવાળો
ટીપે છે=ઘડે છે.	ચંચુ=શિરોધ	સિક્કા=ચલણી નાણું
પતરા=ધાતુને ટીપીને અથવા રસ કરીને લાંબા ચોડા બનાવે છે તે	નાળચાં=નળી	ટંકશાળ=સિક્કા પાડવાની જગા
ગાળીને=રસ કરીને	કથરોટ=મોટી થાળી	
	બાઝેલા=વળગેલા	
	ખાટી=ખટાશવાળી	

સવાલ—તાંબા પિત્તળનાં વાસણ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે? સુથાર, લુહાર, કુંભાર, શેના ઘાટ બનાવે છે? તાંબુ ક્યાંથી નીકળે? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય? તાંબાના ગુણ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણો બને છે? તમારા ઘરમાં તાંબાનાં જે જે વાસણ હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે? તેનો રંગ કેવો હોય છે? તે ખાવામાં આવે તો શું થાય? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચડે છે? તાંબાનાં વાસણ પર કાટ ન ચડે માટે શું કરે છે? કલાઈનો રંગ કેવો હોય છે? તાંબાના કયા સિક્કા બને છે? ટંકશાળ એટલે શું? તાંબાનો ઉપયોગ કઈ કઈ ધાતુ બનાવવામાં થાય છે?

પાઠ ૪૫ મો.	વગેરે કાઢવા માટે ખોદેલો ખાડો	ઇનામ=ખુશ થઈ આપવું તે.
ખાણ=જમીનમાંથી ધાતુ		

મેળવણી=ભેગ
ઓગળીને=રસ થઇને
મજાગરાં=ખડવાં; જેના
 વડે બારણું ઉઘાડે
 દેવાય તે.
તાસકો=ઢાકણાં
પવાલી=લાંબુ પીપ
શિરોઇ=સાંકડા મોઢાનું
 વાસણ, ચંબુ
કાટ=કીટ
કલાઇ=ઝાંખા સફેદ
 રંગની ધાતુ
માંજેલાં=ઘસીને સાફ
 કરેલાં
સરતુ=સોંઘુ

સવાલ—ધાતુમાં કયા કયા ગુણ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબું ને પિત્તળ એમાં કઠણ કોણ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કઠણ ? પિત્તળનું શું શું બને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળના વાસણ હોય તેના નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચડે છે કે નહિ ? પિત્તળનાં વાસણને કલાઇ કરાવવાનું કારણ શું ? તાંબુ અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણ કટાય ? ઝાંખું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળ એમાં સસ્તું કયું ? પિત્તળ સસ્તુ શા માટે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ શું હશે ?

પાઠ ૪૬ મો.

ઘાસનું બજાર=ઘાસની
 પીઠ
ચરો=પોપડા; ઘાસ ઊ-
 ગવાની જગા; બીડ
કુમળું=નરમ
છાવામાં=ઢાંકવામાં
વણીને=વળ દઇને
મુળીઆં=મૂળ
ધાર=અણી
[illegible]
ઝીંજવો=એક જાતનું ઘાસ
ચરાઉ=ચરનારા
ગંજી=ઘાસના ઢગલા
ગડી=ગાંઠ
સુગંધ=સારી વાસ
મોચ=સુગંધીદાર ઘાસ
ખુજલી=ખજવાળવાથી
 ફોલ્લા થાય તે
ધુપેલ=માથામાં નાખ-
 વાનું તેલ
અત્તર=સુગંધીદાર વ-
 સ્તુનો કસ
દરો=એક જાતનું ઘાસ;
 ધરો
જડ=મૂળ
ફરી ફરીને=વારે વારે
ઉપલાણે=ઉપરનાભાગમાં
વાટ=રસ્તો
ચમરી=છોડ ઉપરની
 પાંખડી
સુંવાળી=લીસી
 વાસ=સોડમ

સુપડા=ઝાટકવાને વાંસની ચીપ કે ઘાસનું બનાવેલું ઓજાર	સાદડી=ચટાઇ પડા=ઝુડી કુટીને=છુંદીને	મુંજ=સરકટની પાદડીને પલાળી કુટેલી તે ખાટલા=ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાભ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઇ જાય છે ? દાભના મુળીઆં કેવાં હોય ? એની પાંદડીની કોર કેવી હોય છે ? કુમળું દાભ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાભ શું કામમાં આવે છે ? ઝીંઝવો શું કામમાં આવે છે ને ક્યાં ઊગે છે ? એનાં મુળીઆપર શું થાય છે ? એ ગડાને શું કહે છે ? મોય શા શા કામમાં આવે છે ? ઝીણી ઝીણી સોય જેવી પાંદડીવાળું જાળ જેવું કયું ઘાસ થાય છે ? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી કેમ ઉગી નીકળે છે ? સરકટ ક્યાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાધામાં આવે છે કે નહિ ? નાહ આવવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે છે ? એની પાંદડાને કુટીને પલાળે છે તેને શું કહે છે ? મુંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ઘાસ ખાટલા ભરવાના કામમાં આવે છે ?

પાઠ ૪૭ મો.

વાવવા=રોપવા સાંધા=સોટા પરાળ=ભાતનું ઘાસ ગાંઠ=ગડી (વગરની સળંગ=આખી; સાંધા પેર=પેરીઉં ગુચ્છો=ગુચળું; જયો નજર કરો=ધ્યાન આપો બી=બીયાં ખાતર=ઘાસ જાણ	વગેરે કોહી ગએલો કચરો પૂરીને=નાખીને ભીલ=વગડામાં રહેનાર જાત નાગલી=બાવટો સામો=એક જાતના ઘાસનું બી ચેઠ=ચીઢા કે ડુંગળાનાં મૂળની ગાંઠો	ઢેબરા=મીઠું મરચું નાખી જુવાર બાજરી-ના કરેલા રોટલા ખસખાં=એક જાતનું ઘાસ કડબ=જુવારનો સુકો સાંઠો રાતડીઓ=રાતી જુવાર બીડ=ઘાસ ઉગવાની જમીન; ચરો

સવાલ—બાજરી, જુવાર અને ડાંગરના છોડનો ઘાસની સાથે મુકાબલો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે? ઘાસનું બી નાનું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું? મહીકાંઠો ક્યાં આવ્યો? મહીકાંઠાના ભીલ લોકો કયું કયું અનાજ ખાય છે?

પાઠ ૪૮ મો.

સખત=બહુ
એક સામટું=સાથે લાગું
ભાણુ=સુરજ
દાણો=ગુવાર અડદ વગેરે
કોઢ=ઢોરબાંધવાની જગા
નીરૂં છું=નાખું છું
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી વલોવી બનાવે છે તે
કૌવત=જોર
ચવડું=હળનાં નીચેનાં ભાગમાં કોશની સાથે અણીવાળું લાકડું હોય છે તે
આળસુ=સુસ્ત
સેડ=હળમાંની વચમાંનો લાંબો સોટો
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લિસોટા
હળપુણી=હળમાં લોઢાની કોશ હોય છે તે
ધુસરી=બળદની ખાંધે રહે છે તે લાકડું
છડો=હળને છેડે પકડવાને ખીલી જેવું હોય છે તે; હલેડી

કવિતાના અર્થ.

તાત=બાપ
નીપજાવે=પકવે
અન્ન=અનાજ
ધરે=પેહેરે
સહે=ખમે; વેઠે
લહું=જબરો
ઉતમ=સારી
પર=પારકો
ઉપકારી=આભારી
દીએ=આપે
શીખ=શિખામણ
ખંત=કાળજી

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે બાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે માટે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાનું કારણ એ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે, અનાજ જેવી જીવવાને જરૂરની ઘણી કામની વસ્તુ તે નીપજાવે છે માટે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે, હળના પાછલા ભાગને ઠુંગું અને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઇ ૧૦ ફુટ અને ઠુંગાની લંબાઇ ૪ ફુટ હોય છે. ઠુંગું વચમાંથી જાડું નીચેથી અણીદાર અને ઉપરથી પાતળું હોય છે. જાડા ભાગમાં સેડનો છેડો બાઝે છે. ઠુંગામાં હળપુણી, ચવડું અને કસબાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની

હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પણ અણીદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સેડને બીજે છેડે ખીલો હોય છે તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસરૂં બાંધે છે. ધુસરૂં બળદની ખાંધ પર મૂકે છે; ધુસરૂં બળદની ખાંધેથી ખસી ન જાય માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે તે બળદની ડોકે જોતરથી બાંધે છે. હળપુણી છેડેથી અણીદાર હોય છે. તેનાથી જમીન ખેડાય છે. હળપુણી જલદી ઘસાઇ કે ભાગી ન જાય માટે લોઢાની કરે છે. ઠુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડા પર ભાર દે છે તેથી હળપુણી ભોંયમાં ઉતરે છે, એથી જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાલ—હળનું ડ્રોઇંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજાવો.

પાઠ ૪૯ મો.	લીલોછમ=ઘણાંજ લીલા ધરૂ=કુમળા છોડ	બરડીને=બચરડીને
પાળ=કોરણ	ઝીલવો=ખમવો	છોડા=ફોતરાં

સવાલ— ડાંગર શી રીતે વાવે છે? ધરૂ એટલે શું? ડાંગર ક્યારડામાં શા માટે રોપે? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે? ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય?

પાઠ ૫૦ મો.	વેંત=બિલ્લસ	ડુક્કર=ભુંડ
કોલુ=શેરડીનો રસ કાઢવાનો સાંચો	આંખ=કળી	શિયાળવાં=શિયાળ
પડછા=પાંતરાં; ચમરી	પીત=પાણીથી થતું જે કરસણ શાક વગેરે	સંભાળ=તપાસ
રસ=કસ		પાકટ=પાકી
સંબંધી=વિષે; બાબત	તરકારી=શાક	તાવડો=મોટો પેણો
પેર=ગંડેરી	માસ=મહીના	ઝારી=પડ

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે? શેરડીની આંખ બતાવો.

કોલું એટલે શું ? કોલું શેનું બનાવે છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧ મો.	ઉજળો=સફેદ	કરે છે તે
રસોઇ=રાંધવાનું કામ	ભાવ=હોંસ	જોર=શકિત
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સારા=સાજા	નકામો=ફોગટ
	ભોટ=ખાટો	હિસાબ=ગણતરી
વઢવા=લઢવા	કણક=લોટમાં પાણી નાંખી લોંદા જેવું	ઉપયોગના=જરૂરના
ધીમા=શાંત		પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ— મોંઢા અને દાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી ? તેનું કારણ શું ? ભાત શી રીતે બનાવે છે ? રોટલી શેની બનાવે છે ? ઘઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ઘઉં કેમ ખાતાં નથી ?

પાઠ ૫૨ મો.	ઇચ્છા=મરજી	નિશાળ=ઠેકાણું
મધપુડો=મધમાખીએ બનાવેલો પુડો	નર=પુરૂષ	મનોહર=મોહ પમાડનાર
	છ ખુણાવાળા=છ ખુણાના આકારના	રચે=બનાવે
લટકતો=ટિંગાતો		તત્કાળ=તરત
વાઘરી=શિકારી	જન્મ=જીંદગાની	ચુસી=સે.પી
કામળો=ઊનનું લુગડું	રક્ષણ=બચાવ	સરે=થાય
ધુણી=ધુમાતો દેવતા સળગતા છાણાં વગેરે	ડંખ=ચટકો	ગુણ=ફાયદો; લાભ
	પેસવા=દાખલ થવા	તમામ=બધું
ઘરબાર વગરના=રખડતા	દયા=રહેમ	તજે=છોડી દે
પારકો=પરાયો; બીજાનો	કવિતાના અર્થ.	ઉદ્યોગી=મહેનતુ
ચીજ=વસ્તુ	હુન્નર=કસબ; કારીગરી	પંકાય=વખણાય

સવાલ—મધપુડો કોણ બાંધે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીણ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી જાતના માખીઓ હોય છે અને તે કઇ કઇ ? રાણીનું કામ શું છે ? મધ

પુડાનાં ખાનાં કેટલા ખુણાવાળા હોય છે ? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે ? ઈંડાં કયાં ખાનામાં મૂકે છે ? અને તે કોણ મૂકે છે ? મોટા ખાનામાં કયાં ઈંડાં મુકવામાં આવે છે ? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે ? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે ? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે ? નર ને મારી નાખવાનું કારણ શું ? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

પાઠ ૫૩ મો.

શેખ=મુસલમાનની એક જાત
બતક=પાણીવાળી જગામાં રહેનારૂં પક્ષી
પીછા=પીંછાં
ચીકટ=ચિકાશ
ભિંજાતું=પલળતું
નબળું=કમજોર
જોડાએલાં=સંધાએલાં
દાઢ=બેવડા દાંત
અણીદાર=તીણા
ગળી જાય છે=ઉતારી દે છે
જાળવે=સાચવે; સંભાળે
ઢાંકી=છુપાવી
બીકણ=બીએ એવો
ધસીને દોડે છે=હુમલો કરે છે
માંજર=કલગી
દીપે છે=શોભે છે
ખોતરવાની=ખોદવાની
વહાણું વાય=સવાર થાય

સવાલ—બતક કેવી જગામાં રહે છે ? બતકનું શરીર કેમ ભિંજાતું નથી ? બતક શું ખાય છે ? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે ? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી ? બતકને કેટલા પગ હોય છે ? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય અને ક્યાં હોય છે ? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે ? બતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી ? મરઘા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું ? મરઘા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી ? મરઘી છે કે મરઘો તે શી રીતે ઓળખી શકાય ? મરઘા શા માટે પાતળા હશે ? મરઘા કોણ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ક્યારે બોલે છે ને શું બોલે છે ?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરથી સવાર ને બપોર સમજાય છે,

પાઠ ૫૪ મો.	માળો=પક્ષીનું ઘર	લગી=સુધી
કાબરી=કાબર ચીતરી	ખુણેખાચરે=ખુણામાં	રઝળીને=રખડીને
રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ કાઢી લીધા પછી જે રહે છે તે	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	ફાયદો=ગુણ
	ભુરા=આસમાની	વીણીવીણીને=શોધી શોધીને
તણખલાં=તરણાં	ટપકાં=છાંટ	ભો=બીક; ડર

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને તે કેવી રીતે હોય છે ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બનાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલી વાર ઇંડા મૂકે છે? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટ કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાંનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શો ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની બીક હોય છે ; ચકલી ને ચકલો ઓળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫ મો.	ચપટા=બેઠેલા	ભલુ ચાહનાર
દેખાવ=શોભા	ભુસું=થુલું	ધણી=માલિક
ગરદન=બોચી	દાણા=અનાજ	પ્રીતિ=હેત; પ્યાર.
કેશવાળી=ઘોડાની ગરદન પરના વાળ	મજલ=મુસાફરી; અંતર	શરત=હોડ; હારજીત
	પાણીદાર=જોરવાળી; ઝડપથી દોડનાર	ટટ્ટી=કામડાની વાડ
નક્કર=સંગીન		કુદાવે=ફલંગ મરાવે
સપાટ=સરખી	અરબી=અરબસ્તાની	જીન=ચામડાનું પલાણ
લગામ=દોર	નીમકહલાલ=ખાય તેનું ભલું કરનાર, ધણીનું	સવારી કરે છે=બેસી મુસાફરી કરે છે
તીણા=ધારવાળા		

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે ? કેશવાળી કોને કોને હોય છે ? ઘોડો સપાટ જમીનપર સપાટાબંધ દોડી શકવાનું કારણ શું ? એના કાન કેવા હોય છે ? લગામ ક્યાં ઘાલે છે

કયા દાંત વડે ખોરાક કાપે અને કયા વડે ચાવે છે? ઘોડો શું શું ખાય છે? નાળ શા માટે જડાવે? ઘોડાનો રંગ કેવો હોય છે? ઘોડાની કઇ કઇ જાતો છે? ઘોડામાં કયા કયા ગુણ છે? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં આવે છે? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

શેઠ=સાહુકાર
નાળબંધ=નાળ જડનાર
ખરી=જનાવરના પગના તળીઆનું હાડકું
ફેર=તફાવત
ઝુમખો=જથો
ખોંખારે=હણહણે

ભૂકવું=ગધેડાનું બોલવું
અડીઅલ=અડી જાય એવું; જીદ્દી; હઠીલું.
ઠોઠ=અક્કલ વગરનો
નવાઇ=અચરતી
મહેનતુ=મહેનત કરે એવું
ધીરજવાળું=દુઃખ ખમનાર.

કહ્યાગરૂ=કહ્યા પ્રમાણે ચાલનાર
ટટ્ટુ=નાનો ઘોડો
ખચ્ચર=ગધેડી ને ઘોડાના સંગમથી પેદા થએલો તે
વાળ=નિમાળા

ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનો મુકાબલો—ત્રણેને બે આંખ, બે કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીઠ પુછડું; અને ચાર પગ હોય છે. ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે ત્રણેના શરીરપર ટુંકા વાળ છે; પગને તળીએ ગોળ દાબડા છે. ઘોડો અને ખચ્ચરના ડોકપર કેશવાળી હોય છે. ઘોડો અને ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આખે પુછડે હોય છે, ખચ્ચર ને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે. ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭ મો.

ગોકુળગાય=પરમેશ્વરની ગાય.
વાનાં=વસ્તુ
ધડ=ગરદનથી પગ સુધીનો બધો ભાગ
ડોકું=ધડની ઉપરનો ભાગ
તાળવું=મોંઢાની અંદરનો ઉપલો ભાગ
ભવાં=ભમર; આંખ ઉપરના કમાનદાર વાળ
પોપચું=આંખનું ઢાંકણ
ખાળે છે=અટકાવે છે

છેડો=નાકું
મૂળ=શરૂઆત.
ગળું=ગરદનની પછવાડેનો ભાગ.
વચલે ગાળે=વચ્ચોવચ.
કેડ=કમર.
ઢીંચણ=ઘુંટણ

શરીર વિષે—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ, ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું, (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ ઉગે છે.) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું. મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે. ગાલ, ગળું, બોચી, દાઢી અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, ડુંટી, પેઢું, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીંચણ, નળો, પાટલી, તળીઉં, એડી, અને ઘુંટી છે.

પાઠ ૫૮ મો.	ફીકર=ચીંતા	જ્ઞાન=સમજ
આકાર=ઘાટ	ધબાકો=અવાજો	

સવાલ—ઇંદ્રિયો કોને કહેવી? ઇંદ્રિયો કેટલી છે ને તે કઇ કઇ? આંખ, કાન, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો, આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય? જ. ભારે ને હલકું; પોચું ને કઠણ; લીસું ને ખરબચડું; ટાઢું ને ઉનું; અને આકાર. કાન, નાક. અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જણાય? નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો, જીભેવડે સ્વાદ.

પાઠ ૫૯ મો.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેજ=રંગારો	ઝાંખા=તેજ વગરનાં	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
છુટ્ટી=રજા	સેલા=દોપટ્ટા	વત્તા=વધારે
મૂળરંગ=લાલ પીળો	સાલ્લો=બાયડીને પહેર-	ખુલતા=બહાર પડતા

સવાલ—રંગરેજ શું કામ કરે છે? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી કયા કયા લુગડાં રંગાય છે? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું? લીલો, નારંગી, તપખીરી અને કત્થાઇ રંગ શી શી રીતે બનાવવો? પીળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે? મૂળ રંગ પરથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે?

પાઠ ૧૦ મો.	છીંટ=તરેહવાળું કપડું	મરજ સારે છે=કામ કરે છે
ઉઘાડો=નાગો; લુગડાં પહેર્યાં વગરનો	જંગલી=સમજણ વગરના	ભીંગડાં=જાડાં પડ
કાંતીને=તાર કાઢીને	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું બુટ્ટાદાર લુગડું
વણે છે=બનાવે છે	રંગદાર=રંગવાળા	બારતો=સુતરાઉ કપડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ;	ઢાંકણ=કવર	ખાદી=હોટી
	રૂવાંટી=ઝીણા વાળ	

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? ઊન એટલે શું ? ઊનનું કયું કયું કાપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતો નથી ? ઊન સિવાય બીજા શેનાં લુગડાં બને છે ? રૂ ક્યાં થાય છે ? રૂન લુગડાં શી રીતે બને ? રૂનાં કયાં કયાં લુગડાં થાય છે ? જંગલી લોકો ઊન અને રૂના લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

કવિતાની સમજુતી.

કવિતા ૧. પાઠ ૨. સવારના પહોરમાં શું શું બને છે તેની હકીકત.

હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ. જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી, પૂર્વ દિશામાં સૂરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું: તેથી જાત જાતના રંગો દેખાય છે અને ઝાડ પાંદડાં હાલે છે. માટે હે ! મારા વહાલા દીકરા તું ઊઠ. જંગલમાં પક્ષીઓ બોલે છે. (૧) મરઘા કુકરેકુક કરે છે અને કાગડા કા કા કરે છે; શોભિતાં મેના, પોપટ અને મોર મીઠા બોલ બોલે છે. (ટેક) (૨) સૂરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડયું, અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો બંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝંખવાઇ ગયા અને સંતાઇ જવાને માટે ગલીકુંચી શોધે છે. (ટેક ૩) ભગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે; ઉદાર માણસો ઘણું દાન આપે છે અને મુલ્લાંજી નિમાજ પઢવાને માટે બૂમ પાડે છે. (ટેક ૪) સૂરજ ઉગ્યો તેથી

રાતનું અંધારૂં જતું રહ્યું; ભમરો ગું ગું અવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીલી છે. (ટેક. ૫) જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતું જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢતો જાય છે તેમ તેમ માણુસો ધંધે વળગવાને માટે હોંસિલા બને છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. (ટેક ૬)

ઝાડ, વેલા, ફળ, અને ફુલ, ભુલ વગર એટલે નિયમસર ખીલે છે; ઘણાં પક્ષીઓ એકઠા થઇને તાજું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. (ટેક ૭) હે બાળ! તું ખુશી થઇને પરમેશ્વરનું નામ લઇને ઉઠ અને મન દઇને પાઠ વાંચ. એમ મા પોતાના છોકરાને કહે છે. (ટેક ૮)

કવિતા ૨. પાઠ ૫ મો. સોબત તેવી અસર.

જેને જેવી સોબત તેને તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેના જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોબત તેવીજ જગાએ તે જઇને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોબતથી સારો થશે, અને નઠારી સોબતથી નઠારો થશે: સારા મહેતાજીની સોબતથી વિદ્યા ભણે અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાલા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય (મુ)

કવિતા ૩. પાઠ ૧૦. ફરી ફરીને સારૂં કામ કરવા બાબત.

કરોળીઓ જાળ બનાવતાં ભોંયપર પડી જાય છે, ત્યારે ગભરાય છે અને વગર તુટેલા (આખા) તાર ઉપર ચઢવાને માટે (ફરીથી) જાય છે. (૧) તેણે (કરોળીઆએ) તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તરત તે નીચે પડયો અને ઉપર ચઢવાના કોઇ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ (૨) એવી રીતે (પડતો અને ચઢતો) ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડયો રહ્યો તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો (૩) હિંમત રાખીને ઉમંગથી તે છઠ્ઠીવાર ચઢવાને મંડયો રહ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળામાં જઇ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીઆએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત તો પગ તળે છુંદાઇને વગર મોતે મરી જાત. (૫)

એ પ્રમાણે (કરોળીઆની પેઠે) જો માણુસો મનમાં કાળજી રાખીને આળસ કાઢી નાખીને મહેનત કરે તો ઘણોજ ફાયદો મેળવે.

સાર—સારૂં કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

કવિતા ૪ થી પાઠ ૧૫ મો. હળીમળીને રહેવા વિષે.

આપણે બંને જણુ ભાઇ અને બેન મળી સંપીને (હળીમળીને) રમીએ તો સુખ થાય અને મજા પડે, પણુ જો લડીએ કે કજીઓ કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય, આબરૂ ઓછી થાય, અને લોકો નઠારૂં બોલે. (૧) હે! જોરાવર બાપ પરમેશ્વર તું અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની બુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને અમારા દહાડા સુખમાં જાય અને કોઇ દિવસ જરાપણુ કંકાસ થાય નહિ. (૨) છોકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઇ દિવસ કોઇ લડે કે રડે નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતો ગાય તો મા ઘણી ખુશી થાય. (૩) સાર–ભાઇબેન સાથે સંપસંપીને ચાલવું.

કવિતા ૫મી. પાઠ ૧૭મો. વગર વિચાર્યું ન કરવા વિષે.

જે માણુસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે; જુઓ એવાં (વગર વિચારનાં) કામ કરવાથી ઘણાના જીવ જાય છે. (મરી જાય છે.) (૧) સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

કવિતા ૬ ઠ્ઠી પાઠ ૨૫ મો. કુહાડી.

નાનો છોકરો બાપની કુહાડી લઇ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને જે કંઇ ચીજ જુએ તે ઘા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવપર ગયો. (૧) ત્યાં (તળાવમાં) માછલાંએ જરા પાણી હલાવ્યું, તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઇક જોયું, એટલે છોકરો મનમાં બીધો, તેથી કુહાડી પાણીમાં પડી ગઇ, તે વખતે તે

બહુ ધાંટો પાડીને રડયો. (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોલ્યાં કરતાં અને સમાઇ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને (પાણી ઉપર) આવ્યાં, દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી છે, પણ છોકરો કહે છે કે હે! માતા, મારી કુહાડી એવી નથી. (૩) બીજી વખત સોનાની કુહાડી લાવીને બતાવી ત્યારે માથું ધુણાવી (ના કહીને) છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી, મને તો મારી કુહાડી ઘણી ગમે છે. માટે હે! દયાળુ માજી, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી અને છોકરા સાથે બોલ્યાં (છોકરાને કહ્યું) કે તને સુખ અને દોલત મળજો, ને પરમેશ્વરની મહેરબાની થજો. સાર—સાચું બોલવું.

કવિતા ૭ મી. પાઠ ૩૩ મો. પરમેશ્વરની મોટાઈ.

જગતના બનાવનાર (પરમેશ્વરે) આ દુનિયામાં ઘણીજ સારી બનાવટ કરી છે. તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યાં છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતા ફૂલો, ગાયન ગાતાં પક્ષીઓ અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) વળી પરમેશ્વરે મોટા મોટા પહાડો, ભેખડો, દરીઆ, નદી, ઓવારા અથવા પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તા વગેરેની આવી શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે. અને ઉનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ઘણો પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે. ઝાડો પર ફળો લટકતાં દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો

રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે, વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે! (૭) હે પરમેશ્વર, તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારૂં કર્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખાવાનો ખોરાક આપીને આપણાપર બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે! પેદા કરનાર (પરમેશ્વર) તેં જે જુક્તિ કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર—પરમેશ્વરે માણસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, તેનો પાડ વાળવા માટે દરરોજ તેની ભક્તિ કરવી.

કવિતા ૮મી. પાઠ ૩૫મો. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)માં શું શું બને છે તેની હકીકત.

મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે તંબુ ઉભો કર્યો હોયની! એવું દેખાય છે, તંબુપર જેમ ધજા વાવટા ફરકતા હોય તેમ કેળ, નાળિએરી અને તાડનાં ઝાડ ધજાને વાવટા જેવાં જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીનપર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફુટી નીકળે છે. કોયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કબુતર અને બીજાં ઘણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાંના ફૂલનો (કેસુડો) રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે, બાગમાં ફુઆરા ઉડાડે છે. અને બજારો તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મતલબ કે પાણીનો

છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે. અને ઝાડો પર ઘણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે; આંબા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોત્તરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી (ખુશીથી) શીખંડ ખાય છે. અને ઠંડુ પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી રહે છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.

કવિતા ૯ મી. પાઠ ૪૭ મો. ખેડુત વિષે.

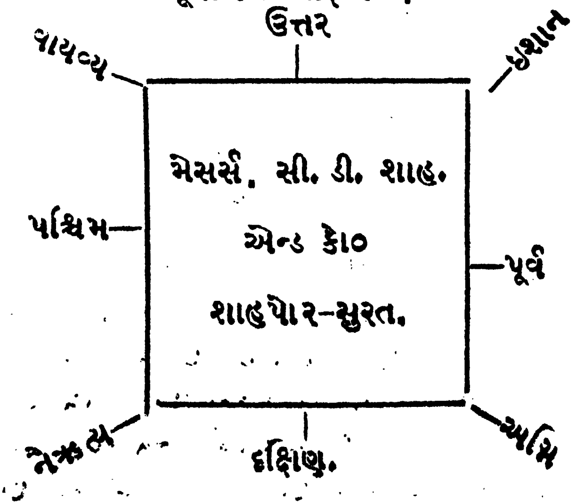
અરે! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે. કારણ કે તું ખેતી કરે છે તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તુંજ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે; તોજ બધાં પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકો વેઠે છે અને વળી ઘણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જબરો બને છે અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નક્કી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે મારી પેઠે મહેનત કરશો તો જબરા, સંતોષી અને પારકાનું ભલું કરનારા થશો. (૪) કહેવત છે કે "ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફ્ફટ નોકરી, નિદાન ભીખ, એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ."

કવિતા ૧૦ મી. પાઠ ૫૩ મો. મધમાખી.

હે! મધમાખી, તું મહેનતુ છે, અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાનું કારણ એ કે મધપુડાના

ખાનાં જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઇ શકે નહિ.) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે. અને તરતજ તેમાં રસ મૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂશી લઇને તું મીણુ બનાવે છે, તેથી (મધ અને મીણુથી) ઘણાં કામ થાય છે અને તે ઘણોજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોકખી દેખાય છે, તેથી તારૂં જોઇને બધાં ડાહ્યા માણસો આળસ છોડી દે છે. (૩) કીડી, કરોળીઆ અને મકોડા વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે. સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુન્નરી થવું.

ભૂગોળની શરૂઆત.

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે? ઉ. ચાર. (સ. ૨) દિશાનાં નામ દો. ઉ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો? ઉ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજપરથી દિશા ઓળખવાની રીત બોલો જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ (સ. ૫) સુરજ બીલકુલ ન દેખાય તો શા વડે દિશા પારખશો? ઉ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી. (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણવાની રીત બોલો. ઉ. ધ્રુવનો તારો હંમેશા ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ ઓળખતા હોય તો તેને માટે બીજું સાધન છે? ઉ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કઇ દિશા જાણી શકાય? ઉ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશાં ઉત્તર દિશાપર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું ફાયદો? ઉ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કઇ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કઇ દિશામાં આવે તે માલમ પડે છે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી? ઉ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર; પગ તરફની દક્ષિણ; જમણા હાથ તરફથી પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સુચના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા—(પ્ર. ૧) ખુણા કેટલા છે? ઉ. ચાર. (પ્ર. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. ઉ. અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (પ્ર. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. ઉ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈઋત્ય, પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય અને ઉત્તર ને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળ.

મહેસુલી ખાતું—(પ્ર. ૧) મહેસુલીખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. જમીનની મહેસુલ ઉઘરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (પ્ર. ૨) ગામની મહેસુલ ઉઘરાવનારને શું કહે છે? ઉ. તલાટી. (પ્ર. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ હોય છે? ઉ. મુખી. (પ્ર. ૪) તલાટી ને મુખીના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. મામલતદાર. (પ્ર. ૫) મામલતદાર માજીસ્ટ્રેટ કયારે કહેવાય?? ઉ. ઇન્સાફનું કામ કરે ત્યારે. (પ્ર. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે? ઉ. આસિસ્ટંટ કલેકટર કે ડેપ્યુટી કલેકટર. (પ્ર. ૭) આસિસ્ટંટ કલેકટર અને ડેપ્યુટી કલેકટરના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. કલેકટર. (પ્ર. ૮) કલેકટર શું કામ કરે છે? ઉ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપાલ, ઇસ્પિતાલ, બાંધકામ વગેરે ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (પ્ર. ૯) કલેકટર ઇન્સાફનું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય? ઉ. ડિસ્ટ્રીકટ માજીસ્ટ્રેટ. (પ્ર. ૧૦) કલેકટરને પોલિટિકલ એજંટ કયારે કહે છે? ઉ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી રાજકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે તે ત્યારે.

પોલિસ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોલિસખાતું શું કામ કરે છે? ઉ. લોકોના જાનમાલનું રક્ષણ કરે છે. (પ્ર. ૨) ગામડામાં પોલિસ અધિકારી કોણ છે? ઉ. પોલિસ પટેલ મુખી. (પ્ર. ૩) તાલુકના પોલિસના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. ફોજદાર. (પ્ર. ૪) ફોજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે? ઉ. ડિસ્ટ્રિકટ પોલિસ ઇન્સ્પેકટર. (પ્ર. ૫) ફોજદાર અને ડિસ્ટ્રિકટ પોલિસ ઇન્સ્પેકટરના ઉપરીને શું કહે છે? ઉ. પોલિસ સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(પ્ર. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (પ્ર ૨) શહેરના રૂ. ૫૦૦)ની અંદરના લેણદેણનો ઇન્સાફ કરનારી કઇ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ સ્મોલકોઝ કોર્ટ, અને તેના ઉપરીને સ્મોલકોઝ જજ કહે છે ? (પ્ર. ૩) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કઈ કોર્ટ છે ? અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. સેકન્ડ કલાસ સબજજ કોર્ટ, અને તેના ઉપરીને સબજજ (મુનસફ) સાહેબ કહે છે. (પ્ર. ૪) શહેરમાં સબજજ કોર્ટો કઇ છે ? ઉ. ફર્સ્ટ કલાસ અને સેકન્ડકલાસ (પ્ર. ૫) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે ને તે શું કામ કરે છે ? ઉ. ડિસ્ટ્રિકટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા ચુકવે છે. (પ્ર ૬) ડિસ્ટ્રિકટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? ઉ. સ્મોલકોઝ જડજ અને સબજજ.

વૈદક ખાતું—(પ્ર. ૧) વૈદક ખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ માંદા માણસની માવજત કરે છે તથા તથા તેમને દવા આપે છે. (પ્ર. ૨) મોટા તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? ઉ. હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટો. (પ્ર. ૩) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના હાથ નીચે કોણ હોય છે ? ઉ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર) (પ્ર. ૪) હોસ્પિતાલ આસિસ્ટંટના ઉપરી કોણ અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? ઉ. સીવીલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

જાહેર બાંધકામ ખાતું—(પ્ર. ૧) જાહેર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? ઉ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પુલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (પ્ર. ૨) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણ હોય-છે ? ઉ ઓવરસીઅર. (પ્ર. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. એકઝિક્યુટિવ ઇંજનેર.

કેળવણી ખાતું—(પ્ર. ૧) આસિસ્ટંટ માસ્તરના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. મહેતાજી (પ્ર. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણ છે ? ઉ. ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (પ્ર. ૩) ડેપ્યુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણ ? ઉ. આસિ. ડે. એ, ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્તરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(પ્ર. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે ? ઉ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાબત્તી સળગાવવાનું, સડકો પર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભાળવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (પ્ર. ૨) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે ? ઉ. જકાત, જાજરૂવેરો, ઘરવેરો, નળવેરો, વગેરેથી (પ્ર. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી કયા ગામમાં હોય અને કયા ગામમાં ન હોય ? ઉ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (પ્ર. ૪) મ્યુનિસિપાલીટીનો કારભાર કોણ ચલાવે છે ઉ. સરકાર તરફથી નિમાયલા અને પ્રજા તરફથી ચુંટી કઢાયલા સભાસદો (પ્ર. ૫) એ સભાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? ઉ. કમિશનર. (પ્ર. ૬) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કોણ અને તેને મદદ કરવાને કોણ કોણ હોય છે ? ઉ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવાને કમિશનર અથવા ચીફ ઓફિસર સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે.

લોકલફંડ ખાતું—(પ્ર. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? ઉ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમરાવવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (પ્ર. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શી રીતે ચાલે છે ? ઉ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે તે

પર દર રૂપીએ એક આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે, તેમાંથી ચાલે છે (પ્ર. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? ઉ. લોકલબોર્ડ. (પ્ર. ૪) લોકલ ફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? ઉ. લોકલફંડ કલાર્ક.

પોસ્ટ ખાતું—(પ્ર. ૧) પોસ્ટખાતું શું કામ કરે છે ? ઉ કાગળો, બંગીઓ, પારસલો તથા પૈસા એક ગામથી બીજે ગામ લઇ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (પ્ર. ૨) પોસ્ટ ઓફિસના ઉપરીને શું કહે છે ? ઉ. પોસ્ટ માસ્તર (પ્ર. ૩) પોસ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણ કોણ હોય છે ? ઉ. ડેપ્યુટી પોસ્ટ માસ્તર, કારકુન, સિપાઇ, ટપાલી.

પરચુરણ—ઉપર સિવાય તારખાતું. જંગલખાતું, સરવૈખાતું એગ્રિકલચરખાતું, આબકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતું વગેરે ઘણાં ખાતાં છે.

સ્થાનિક પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં મુખ્ય પાક થતો હોય તે.

પરદેશ જતી ચીજો—જે વસ્તુની નીપજ ઘણી થાય તે વસ્તુ પરદેશ જતી ચીજોમાં ગણવી.

પરદેશથી આવતી ચીજો—ગામ શહેર કે જિલ્લા પ્રમાણે ખાંડ કામ, કાચ, કાપડ, ઇમારતી લાકડાં વગેરે આવતી ચીજો ગણવી.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ઘરોની હાર હોય તે.

મહોલ્લો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પરું— શહેરનો પાછળની વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણા ઘરની વસ્તી હોય તે.

કસ્બો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ. જેમાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—સારાં મોટાં બજારો, છાબંધ અને હારબંધ ઘણાં ઘરો હોય તે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થએલો ભાગ, જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેકટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીઆ કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ વહાણ મારફતે આવ જા થતો હોય તે.

એજન્સિ—દેશી રાજાનો મુલક કે જે પોલિટિકલ એજંટના તાબામાં હોય છે તે.

પોલિટિકલ એજંટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—જે ઘણાં ઉંચા તથા લાંબા પહોળા ટેકરા મળી થએલો હોય તે.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નિકળીને નિચાણ જગાપર થઇ મોટી નદી અથવા દરીઆને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગબોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઇ જવાનો ધોરી રસ્તો, કે નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગ્યા.

હવા ખાવાનું ઠેકાણું—જે જગાપર સારી ને ખુલ્લી હવા હોય તે.

અથવા ડુંગરવાળી જગ્યા કે જ્યાં ચોકખી ને ઠંડી હવા આવે છે.

તિર્થસ્થળ—(જાત્રાનાં ઠેકાણાં) કે જેનું મહાત્મ્ય ઘણેદૂર સુધી જણાતું હોય અને પુષ્કળ જાત્રાળુ આવતા હોય તે જગ્યા.

[ડ્રીલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

ડમ્બેલ્સની ડ્રીલ.

દરેક રમત ૧૧ સુધી કરાવવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠી મોં તરફ લઇ ફેરવીને જમણો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો (૨) ડાબા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા (૧) જમણા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા ૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા (૧) જમણો હાથ માથા ઉપરથી

મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઇ ફેરવીને ઉંચા રાખવો.

રમત ૧૮) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ, ૨) બેઉ હાથ બગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછળી તરફ.

રમત ૧૯) ૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠીઓ જમીન તરફ ૨) હાથ પાછળ લાંબા મુઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) બે પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રાખવું. ૧) બેઉ હાથ ઉંચા. ૨) બેઉ હાથ પગના આંગળા આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષર તથા અઘરા શબ્દો.

પરમેશ્વર	વરેમાર્ગું	ભક્તિ	ધર્મશાળા	પૃથ્વી.
બતાવ્યું	બાંધ્યું	ચંદ્રમા	સરજ્યાં	ચંદ્ર
ધ્યાન	રહ્યા	પ્રભુ	પર્વ	શ્રાવણ
વસ્ત્ર	ત્રીસ	ચૈત્ર	કાઢયો	દ્રાક્ષ
રસ્તે	મળ્યો	ચાલ્યાં	પિત્તળ	લક્કડ
દોસ્ત	ભાગ્યશાળી	ફક્કડ	સજ્જડ	પ્રેમ
ડાહ્યો	કહ્યું	પૂછ્યું	ત્રણે	મહીના
ઝાલ્યો	વિદ્યા	મસ્તી	પુત્ર	શીખ્યો
વિચાર્યું	ચઢયું	પહોંચાડયો	માર્યો	જપ્તી
બચ્યું	પ્રાણી	અજાણ્યું	સમજાવ્યું	ઉંધ્યા
ફાવ્યો	પહોંચ્યું	માંડયું	આણ્યું	પસ્તાયો
મુફલ	ઊઠયો	કર્યો	પહેર્યો	ભીડયો

મુઠ્ઠી	યત્ન	ચકભિલ્લુ	ચક્કર	કુચ્છી
પ્રમાણે	ઠર્યા	કિલ્લો	ઉઠાડયો	દૃઢ
મિત્ર	બોલ્યો	જામ્યો	પાળ્યું	અર્ધું
ધાન્ય	ભાંગ્યું	દોડયો	હાર્યો	કલેશ
કદ્રા	ભાંગ્યો	રામચંદ્રજી	શ્રીરામ	કૌશલ્યા
પ્રધાન	જંત્ર	દર્પણ	નિર્દે	ઇચ્છા
ધર્યા	આર્યા	ગણકાર્યું	સર્વે	વળ્યું
મંગાવ્યા	ગુસ્સો	વિદ્યાર્થીઓ	મૂર્ખ	ભક્ત
ઇશ્વર	નાખ્યું	માર્યો	પસ્તાઇ	ગાર્ડ
કેળવ્યો	સ્ટેશન	સોંપ્યો	પાળ્યો	નવાડયો
ત્રીજાએ	જણાવ્યું	બ્રાહ્મણ	ફેંકયું	સાંભળ્યો
ચોકખું	જડયું	ગુમાવ્યું	ઉંચકયો	ખુલ્લું
બગાડયું	ડર્યો	નિહાળ્યું	હલાવ્યું	ભુખ્યા
લજવ્યું	વળ્યું	ઝાલ્યું	ભર્યા	બહુી
રડયુંખડડયું	આપકર્મી	બાપકર્મી	પ્રાર્થના	તીર્થ
દુશ્મન	પરણાવ્યો	છોડયું	મધ્યમાં	લશ્કર
ફેંકયો	ભેટયો	ચર્યો	ફુલાવ્યું	હંમેશાં
ભૂલ્યો	ધ્રૂજતો	ધ્રૂજે	પહેર્યો	સ્ત્રી
જડયો	પુષ્કળ	સરજાવ્યાં	સૂર્ય	પલ્લવ
સ્હાય	વનસ્પતિ	પશ્ચિમ	ઉત્તર	માસ્તર
સ્લેટ	વિજયા	ભૂસી	વચ્ચે	શીખ્યો

મુકાવ્યું	ક્યારડા	વર્ગ	વળ્યા	લલ્લુ
ઇશ્વરલાલ	બનાવ્યું	બંદોબસ્ત	ડાકટર	ખેડયું
લક્ષ્મણ	નિર્દય	છિદ્રો	સિક્કા	અત્તર
ઊગ્યું	ગુચ્છો	ટટ્ટુ	ઉત્તમ	અન્ન
કુક્કર	તત્કાળ	ઉદ્યોગ	વસ્તુ	પ્રીતિ
ટટ્ટી	નક્કર	સ્વાદ	છુટ્ટી	વત્તા
બાસ્તો	કરાવ્યાં	ગવૈયા	તિથિ	પખવાડીઆં
સરૈયા	નિશાન	અટકાવ્યાં	ઓસડવેસડ	શિકારી
અભાગીઉં	વિચ્આય	ગોંધતો	રિસાળ	ઢોંગ
ભાગ્યે	ખાટલુન	અનંત	નિરાધાર	ભૂલથાપ
ટપોટપ	પેંતરાં	બહાદુરી	ગેંડીદડા	કુટુંબ
સોહામણી	અંગેઠી	ઢીંગલી	સહીઅરો	સંતાપ
વિવાહ	નિંદ	ખેંચતાણ	બળવંતા	ઝોડઝપટ
માદળીઉં	ધંતરમંતર	ભાંગીતૂટી	કચરોપૂંજો	હુંફાળા
સરનામું	સિસોટી	મિનિટ	સંદેશો	ઢીમણું
દારડું	હિંચોળે	ફરજંદ	નીમણુક	ચીતરામણ
હોશિયાર	ઢેકા	કિનારે	દાનત	ગોરમટોળ
ચટાપટા	શિખામણ	સંપત	ખૂબસુરત	બરદાસ
દુઃખ	ખડખડાટ	દુબળા	સંકટ	પારધી
શીંગડાં	જરદી	ધગધગતી	સિંહ	પિઅર
ટાંકણે	ઓચિંતી	રાજપાટ	પ્રમાણે	તઠંગધુમ
ચઢાઉ	ઉપરાંત	સાહુકાર	તળાવડી	શેલો
ખંતીલા	અંગુઠીઆ	ઢુંકડું	જગપતિ	મહિમા

 બીજા ધોરણ માટે પદાર્થપાઠ ભા. ૨ પાંચ આના.

દિશા	કસરતશાળા	આથમણી	દક્ષિણ	વિશેષ
ખુરસી	નિચાણ	અધિકારી	હુંડી	સેકન્ડ
જંતુ	વિષ	કોથળો	કથરોટ	ચંબુ
તાંબાકુંડી	ટંકશાળ	તાંબુ	ચળકાટ	મજાગરાં
શિરોઈ	થાળી	લોટા	ખુજળી	સુપડા
ઝીંઝવો	ધુપેલ	સુંવાળા	તમાકુ	સુગંધ
પાંદડાં	સળંગ	સેંકડો	રાતડીઆ	મહીકાંઠા
ઢમરાં	હળપુણી	ધુસરી	સંતોષ	કોવત
કોઢ	ભોંય	અથાણું	ચટણી	ફુલ
પાકટ	વેંત	તાવડા	શિઆળવાં	હિસાબ
સફેદ	ઘઉં	રક્ષણ	મધપુડો	ઈંડા
આળસુ	જીવડાં	ચીકટ	ભિખારી	ભિંજાતું
દાઢ	આંગળાં	નિશાળ	ખુણેખોચરે	નુકશાન
દાબડા	નીમકહલાલ	સુંવાળા	ભુસું	શરત
નાળબંધ	અડીઅલ	ગધેડું	ભૂંકે	પુછડી
સુરજ	સાંઠા	સંબંધી	ઠેકડા	ઉદેસીંગ

બીજા ધોરણનો "મુખગણિક શિક્ષક" પોણા બે આના.

બીજી ચોપડીનો "ડિકટેશન શિક્ષક" બે આના.

બીજા ધોરણ માટે "અંકગણિતનાં મનોયત્ન" ચાર આના.